

प्रारम्भिक बालसिकाइको महत्त्व

खण्ड-क अध्ययन सामग्री

प्रारम्भिक बालसिकाइ के हो ?

सिकाइ जीवनभर चलिरहने प्रक्रिया हो । बालबालिकाले पनि जीवनको सुरुआतदेखि वातावरणमा सक्रियतापूर्वक खोज अनुसन्धान गरिरहेका हुन्छन् । यसबाट पाएका अनुभवहरू क्षण क्षणमा थपिदै जान्छ । सिकाइ भन्नाले दैनिक अनुभव र अभ्यासद्वारा बालबालिकामा आउने परिवर्तन हो । सिकाइले बालबालिकाको धारणा, ज्ञान, सिपमा सकारात्मक परिवर्तन

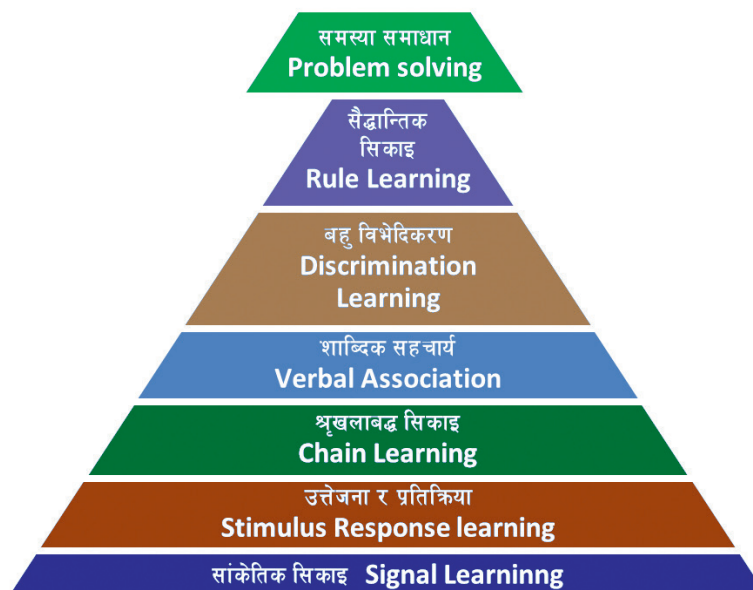
गराई व्यक्तित्व विकासमा सघाउँछ । बालबालिकाले आफ्नै परिवेशमा, उमेर र क्षमताअनुरूप प्रत्येक समयमा विभिन्न तरिकाबाट सिकिरहेका हुन्छन् । बालबालिकाले गर्भभित्रै देखि पाँच इन्द्रियहरूको माध्यमद्वारा (आँखाले हेरेर, कानले सुनेर, नाकले सुँघेर, जिब्रोले चाखेर र हात वा छालाले छामेर) सिक्दछन् । यसरी इन्द्रियहरूको माध्यमबाट मस्तिष्कले उत्प्रेरणा पाउँछ र उक्त अनुभवहरूद्वारा पहिचान बनाउँछ । त्यसैले पाँच इन्द्रियहरूलाई सिकाइका ढोकाहरू पनि भनिन्छ ।

मस्तिष्क स्नायु प्रणाली विकाससम्बन्धी अनुसन्धान प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार गर्भमा नै सुनाइ र दृष्टिको विकास सुरु भई जन्मेर पहिलो वर्षभित्र उच्चतम विकास भइ सक्छ । तर सिकाइ जन्मदेखि नै सुरु हुन्छ । शिशुले (बालबालिकाले) आफ्नो आवश्यकता र क्षमताअनुसार सिक्दै जान्छन् । मस्तिष्क विकाससम्बन्धी अनुसन्धानअनुसार बालबालिका जन्मदा मस्तिष्क विकास भइसकेको हुन्छ तर मस्तिष्कमा भएका सम्पूर्ण स्नायु कोषहरू एकअर्कोमा जोडिइसकेका हुँदैनन् । बालबालिका जन्मदा करिब २५% मात्र स्नायुहरूको सञ्जाल बनेको हुन्छ । बालबालिका जन्मेपछि सिकाइ अनुभवको आधारमा यी स्नायु कोष (न्युरोन) एक अर्कोसँग जोडिदै सञ्जाल निर्माण हुने कार्य अति छिटो हुने गर्छ । जन्मेदेखि ३ वर्षभित्रमा मस्तिष्कमा भएका कोषिकाहरू करिब ७५% स्नायुहरू एक अर्कोमा जोडिदै अनुभवको सञ्जाल निर्माण हुन्छ । यसबाट जीवनभरिको सिकाइ

क्षमता निर्धारण हुन्छ । शिशुले सिकेका अनुभवहरू मस्तिष्कमा सञ्चित हुन्छन् र कोषिकाहरू जोडिँदै जान्छन् । मस्तिष्क विकास हुनका लागि पोसिलो खाना, तनावमुक्त वातावरण र उत्प्रेरणा अति आवश्यक हुन्छ ।

विभिन्न प्रकारका सिकाइ

प्रसिद्ध मनोवैज्ञानिक रोबर्ट गाग्नेको सिकाइ शृङ्खला^{३४} अनुसार समस्या समाधान गर्नसक्ने सिकाइ उच्च स्तरको सिकाइ हो । जुन प्रारम्भिक उमेरका बालबालिकाको सिकाइका लागि अभिभावकले बुझ्नु आवश्यक छ । गाग्नेका अनुसार सिकाइ निम्न प्रकारका छन् :

साङ्केतिक सिकाइ: जसमा बालबालिकाले कुनै पनि आवाजहरू सुनेर वस्तुको पहिचान गर्न वा चिह्नहरू देखेर यसको अर्थ पहिचान गर्न, अक्षरहरूको पहिचान गर्न सक्छ ।

उत्तेजना र प्रतिक्रिया: यसप्रकारको सिकाइ बालबालिकाले स्यावासी पाउँदा फुर्क्याउँदा, रमाएर गर्ने क्रियाकलाप हो । जस्तै: अधिपछि, सामान ठिक ठाउँमा नराख्ने तर फुर्क्याउँदा राख्ने उत्तेजनात्मक सिकाइ हो ।

शृङ्खला सिकाइ: बालबालिकाले पहिले सिकेको सिकाइलाई सम्भरेर यसैमा जोडेर थप सिकाइ गर्ने प्रक्रिया नै शृङ्खला सिकाइ हो । जस्तै: स्याउको स्वाद कस्तो हुन्छ भनेर स्याउ देखेपछि मात्र सम्भने ।

शाब्दिक सहचार्य: यस खालको सिकाइमा कुनै पनि वस्तुको प्रयोग गर्ने तरिका बताएपछि मात्रै बालबालिकाले यसलाई समन्वय गर्न सक्छन् । जस्तै: कुटोले खन्ने काम गर्छ भनेपछि मात्र यसको प्रयोग गर्न सक्छन् ।

बहुविभेदीकरण सिकाइ: बालबालिकाले विभिन्न किसिमका वस्तुहरूमा गुण, रङ, स्वाद, आकार तथा अन्य विशेषताको आधारमा समानता र भिन्नता छुट्याउनु, जोडा मिलाउन सक्नु बहुविभेदीकरण सिकाइ हो ।

धारणात्मक सिकाइ: बालबालिकाले कुनै पनि वस्तुलाई विस्तृत रूपमा बुझेर अवधारणाहरू मस्तिष्कमा राख्नु धारणात्मक सिकाइ हो । जस्तै कुरुरको बारेमा कुराकानी गर्दा बालबालिकाले कुरुर कहाँ बस्छ, के खान्छ ? आकार कस्तो छ ? कसरी कराउँछ ? के काम गर्छ आदि बताउन सक्नु वा जानकारी हुनुलाई अवधारणात्मक सिकाइ भनिन्छ ।

^{३४} Gagne's Hierarchy of Learning Types" Dr.Maheshwari,V.K 1913

सैद्धान्तिक सिकाइ: बालबालिकाले विभिन्न वस्तुको एकअर्कासँगको सम्बन्ध पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न सक्नुलाई सैद्धान्तिक सिकाइ भनिन्छ। जस्तै: आकाशमा बादल लाग्यो भने पानी पर्ने सम्भावना हुन्छ। घाम अस्ताएपछि भने अँध्यारो हुन्छ, भन्ने थाहापाउने, अन्दाज गर्ने आदि।

समस्या समाधान: बालबालिकाले कुनै पनि समस्या बुझेर यसलाई के के गरेमा सो समाधान गर्न सकिन्छ भनेर पत्ता लगाउने, योजना बनाउने र समाधानको गर्ने सिकाइ उच्च स्तरको सिकाइ हो।

नोट: बालबालिकाले अक्षर कण्ठ गरेर सिक्दा सिकाइको पहिलो चरण साङ्केतिक सिकाइमा मात्र हुन्छन् भने योजना बनाउन लगाउने, समस्या समाधानको उपाय खोज्न लगाउनाले बालबालिकामा उच्चस्तरको सिकाइ हुन्छ।

बालबालिकाले कसरी सिक्छन् ?

बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अवलोकन गरेर, सुनेर, खोज तथा अनुसन्धान र प्रश्न गरेर सिक्छन्। यी सिकाइलाई बालबालिकाले निम्न प्रक्रियाबाट दिगो सिकाइका रूपमा परिणत गर्दै जान्छन्:

- **प्रयास र गल्तीबाट (Trial and Error) :** बालबालिकाले प्रयास र गल्ती गर्दै सिकिरहेका हुन्छन्, उनीहरूले गरेका गल्तीलाई गलत हो भन्ने बुझेपछि यसलाई सुधार गर्दै जान्छन्।
- **अरू जान्ने व्यक्तिबाट (More Knowledgeable Others) :** बालबालिकाले आफूभन्दा जान्ने साथी वा वयस्कहरूसँग आफूले देखेका र गरेका कार्यबाट नयाँ अनुभव बटुल्दै सिक्ने गर्दछन्।
- **समाजबाट (Social Learning) :** बालबालिकाले घरपरिवार र समाजको क्रियाकलापहरूलाई नक्कल गरेर आफ्नो दैनिक क्रियाकलापमा लागू गर्छन्।
- **अभ्यास गरेर वा दोहोर्‍याएर (Conditioning):** बालबालिकाले सिकेका सिपहरू दैनिक जीवनमा दोहोर्‍याएर, उनीहरू त्यसमा पोख्त हुन सिक्छन्।
- **प्रतिक्रिया (Feedback):** बालबालिकाले सानैदेखि विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्दा पाउने प्रतिक्रियाबाट सिक्छन्।

यी कुराहरू बालबालिकाले खेलमा सहज रूपमा कार्यान्वयन गर्छन्। प्रारम्भिक बाल्यावस्थामा खेल बालबालिकाको मुख्य सिकाइ माध्यम हो। त्यसैले बालबालिकालाई स्वतन्त्र र सुरक्षित खेल खेल्ने वातावरण र समय उपलब्ध गराउनुपर्छ।

बहुल प्रतिभा (Multiple intelligence)

बालबालिकाको विभिन्न क्षमता हुने तथ्यलाई खोज गर्दै गार्डनरले (Howard Gardner 1983)^{३५} बहुल प्रतिभा सिद्धान्त प्रस्तुत गरेका छन्। यी सबै प्रतिभा विकास गर्ने क्षमता बालबालिकामा जन्मजात हुने गर्छ तर हरेकको वातावरणअनुसार सबैमा सबै प्रतिभा पूर्ण रूपमा विकास भएको

^{३५} <https://www.nordangliaeducation.com/en/schools/prague/british-international/article/2020>

हुँदैन । प्रारम्भिक उमेको अवसर, खेल, सिकाइ, खोज अनुसन्धान, अन्तरक्रियाबाट बालबालिकाको बहुल प्रतिभाको विकासमा प्रोत्साहन मिल्छ । गार्डनरका अनुसार बालबालिकामा ९ किसिमको प्रतिभा हुन्छ ।

१. **गणितीय क्षमता (Logical-Mathematical Intelligence)** : गणितमा सिपालु, समस्या समाधान गर्न सक्ने, वैज्ञानिक खोज गर्ने क्षमता
२. **शाब्दिक क्षमता (Linguistic- Verbal Intelligence)** : विभिन्न प्रकारका शब्द लेखन र बोलीचालीमा प्रयोग गर्न सक्ने, भाषण रुचाउने, विभिन्न भाषा चाँडै सिक्न सक्ने क्षमता
३. **अरूको भावना बुझ्ने (Interpersonal Intelligence)** : अरूको भावना तथा विचार बुझ्ने, अरूसँग सजिलै अन्तरक्रिया गर्ने क्षमता
४. **सचेतना क्षमता (Intrapersonal Intelligence)** : आफ्ना भावनामा सचेत हुने क्षमता
५. **साङ्गीतिक क्षमता (Musical Intelligence)** : साङ्गीतिक ताल, ढाँचा सजिलै बुझ्न सक्ने क्षमता
६. **दृश्यात्मक क्षमता (Visual-Spatial Intelligence)** : चित्र हेरेर सिक्ने, चित्र बनाउने, विभिन्न ढाँचा सजिलै बुझ्न सक्ने क्षमता
७. **शारीरिक क्षमता (Bodily-Kinesthetic Intelligence)** : शरीर चलाउन मन पर्ने, नृत्य गर्न मन पर्ने हेरेरभन्दा छोटोएर विभिन्न कुरा राम्ररी गर्न सक्ने क्षमता
८. **प्रकृति प्रेमी (Naturalistic Intelligence)** : प्रकृति अवलोकन गर्न रुचाउने, प्रकृतिबाट सिक्ने क्षमता
९. **अस्तित्ववादी क्षमता (Existential intelligence)** : हामी कहाँ थियौ ? कसरी आयौ ? हाम्रो जिम्मेवारी के हो ? आत्मा के हो ? जस्ता विषयका तर्क वितर्क, खोज अनुसन्धान गर्ने क्षमता

सानै उमेरदेखि बालबालिकामा हुने बहुल प्रतिभाको पहिचान गरी यसका आधारमा बालबालिकालाई सिकाउने हो भने सिकाइ प्रभावकारी हुन्छ । बालबालिकामा भएका प्रतिभाको पनि विकास हुँदै जान्छ । Fleming and Mills (1992)^{३६} का अनुसार विभिन्न बालबालिकाको सिक्ने तरिका फरक फरक हुन्छ ।

- **दृश्यात्मक सिकारु (Visual learner)** चित्र, फोटो, वास्तविक वस्तुको अवलोकन गरेर सिक्ने
- **श्रव्यात्मक सिकारु (Auditory learner)** सुन्न मन पराउने वा सुनेर छिटो सिक्ने
- **पढ्न लेख्न रुचाउने सिकारु (Reading & Writing learner)** पढाइलाई जोड दिने, पढेर लेखेर छिटो सिक्ने
- **क्रियात्मक सिकारु (Kinesthetic Learner)** छोटोएर, चलाएर, आफैं अनुभव गरेर सिक्ने

^{३६} <https://bau.edu/blog/types-of-learning-styles>

हरेक बालबालिका फरक हुन्छन् । सबैले एउटै तरिकाबाट सिक्छन् भन्ने हुँदैन । त्यसैले बालबालिकाले सजिलै रूपमा सिक्ने तरिका अभिभावक तथा शिक्षकले आफ्नो अवलोकनबाट पत्ता लगाई उपयुक्त तरिकाबाट सिकाउँदा सिकाइ प्रभावकारी र दिगो हुन्छ ।

बालबालिकाको सिकाइमा कठिनाई हुने केही मुख्य अवस्था

- कुपोषण, हिंसा र दुर्यवहार
- बालबालिकामा कुनै प्रकारको कार्यगत सीमितता वा अपाङ्गता भएमा
- घरमा उत्प्रेरणात्मक वातावरण तथा प्रोत्साहनको अभाव
- खेल तथा सामाजिक अन्तरक्रियाको अभाव
- पर्याप्त निद्राको अभाव तथा अत्याधिक स्क्रिन प्रयोग
- उमेर तथा विकासात्मक अवस्था अनुरूपका सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नपाउँदा

अभिभावकको मुख्य दायित्व

प्रारम्भिक बालसिकाइका लागि उचित वातावरण तयार गर्नु अभिभावकको जिम्मेवारी हो । यसका लागि केही मुख्य दायित्व निम्नानुसार छन् :

- बालबालिकालाई उचित पोषणयुक्त खाना दिनुपर्छ । उनीहरूलाई हिंसा र दुर्यवहारमुक्त वातावरण प्रदान गर्नुपर्दछ । विभिन्न रोग तथा दुर्घटनाबाट बचाउनुपर्छ ।
- प्रारम्भिक बाल्यवस्थामा शिशु/बालबालिकाले अनुभव गरेर, वास्तविक वस्तुको मद्दतले सिक्दछन् । घरमा भएका विभिन्न वस्तुहरू पहेंला फल, हरिया तरकारी, अन्न गेडागुडी आदि हेर्न, छाम्न, सुँघ्न, सुन्न, खान हुने वस्तुको स्वाद लिन प्रोत्साहन दिनुपर्दछ ।
- बालबालिकाले साथी तथा ठुला व्यक्तिसँग सिक्ने हुनाले समूहमा खेलन दिनुपर्छ । आफूले नमुना व्यवहार गरेर देखाउने र घरपरिवार तथा समुदायका विभिन्न क्रियाकलापमा सहभागी गराउनुपर्दछ ।
- कथा सुनाउने, भन्न लाउने र कुराकानी गरेर (भाषा, सञ्चार) जस्तै: उनीहरूलाई नै प्रश्न सोध्न प्रोत्साहन गर्ने र उनीहरूले प्रश्न गर्दा आफूले पनि धैर्यताका साथ जवाफ दिने गर्नुपर्छ ।

अभिभावकले गर्नु पर्ने केही मुख्य कुराहरू:

- बालबालिकालाई दैनिक पुस्तक हेर्न, चित्र वर्णन गर्न र कथा सुन्ने अवसर दिनुपर्छ ।
- बालबालिकाले प्रश्न गर्दा “किन होला?” वा “तिमीलाई के लाग्छ?” जस्ता खुला प्रश्न सोधेर सोच्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ ।
- गल्ती गर्दा गाली गर्नेभन्दा उनीहरूले गरेका प्रयासको प्रशंसा गर्नुपर्छ ।
- दैनिक जीवनका गतिविधि (खाना बनाउने, किनमेल, खेतीपाती, सरसफाइ)लाई सिकाइका अवसरका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- बालबालिकालाई आफ्नै निर्णय गर्ने साना अवसर (लुगा/खेल छनोट) दिनुपर्छ ।
- नियमित दिनचर्या (खाना, खेल, सुताइ) कायम गर्नुपर्छ, किनकि नियमितताले सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

- बालबालिकाले आफूले राम्रोसँग बुझ्ने भाषा वा मातृभाषाबाट सजिलै सिक्छन् । घरमा बालबालिकासँग मातृभाषामा कुराकानी, कथा र गीत प्रयोग गर्दा भाषा विकास र सिकाइ बलियो हुन्छ ।
- बालबालिकाले आफ्नै परिवेशमा उमेर, क्षमताअनुरूप जे कुरा पनि विभिन्न तरिकाबाट सिक्किरहेका हुन्छन् । त्यसैले घरमा गरिने विभिन्न क्रियाकलाप (तरकारी केलाउने, सरसफाई गर्ने, लुगा धुने आदि)लाई सिकाइमा जोडेर लैजानुपर्छ । साथै आफ्ना र घरका काममा उनीहरूलाई जिम्मेवार बनाउँदै लैजानुपर्छ ।

- बालबालिकाको बहुल प्रतिभा विकास गर्न सोअनुसारका विभिन्न अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- बालबालिकालाई कुनै किसिमको भेदभाव नगरीकन समान रूपमा खेल्ने समय प्रदान गर्नुपर्दछ र धेरै प्रशंसा गर्नुपर्दछ ।
- प्रत्येक बालबालिका सिक्न सक्षम हुन्छन् । अपाङ्गता वा सिकाइमा कठिनाई भएका बालबालिकालाई पनि आवश्यक सहयोग, अनुकूल वातावरण र अतिरिक्त समय प्रदान गर्दा उनीहरूको सिकाइमा उल्लेखनीय सुधार हुनसक्छ ।

- सिकाइ भन्नाले दैनिक अनुभव र अभ्यासद्वारा बालबालिकामा आउने परिवर्तन हो । बालबालिकाले आफ्नै परिवेशमा, उमेर, क्षमताअनुरूप प्रत्येक समय विभिन्न तरिकाबाट सिकिरहेका हुन्छन् ।
- बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अवलोकन गरेर, सुनेर, खोज तथा अनुसन्धान र प्रश्न गरेर सिक्छन् । बालबालिकाले प्रयास र गल्तीबाट, अरू जान्ने व्यक्तिबाट, समाजबाट, विभिन्न सिपहरूको अभ्यास गरेर वा दोहोर्‍याएर तथा प्रतिक्रियाबाट सिकाइलाई दिगो बनाउँदै जान्छन् ।
- बालबालिकामा विभिन्न प्रतिभा विकास गर्ने क्षमता जन्मजात हुने गर्छ । तर जन्मेहुर्‍को वातावरणअनुसार सबैमा सबै प्रतिभा पूर्ण रूपमा विकास हुँदैन । प्रारम्भिक उमेरको अवसर, खेल, सिकाइ, खोज अनुसन्धान, अन्तरक्रियाबाट बालबालिकाको बहुल प्रतिभाको विकासमा प्रोत्साहन मिल्छ ।
- हरेक बालबालिका फरक हुन्छन् । सबैले एउटै तरिकाबाट सिक्छन् भन्ने हुँदैन । त्यसैले बालबालिकाले सजिलै रूपमा सिक्ने तरिका अभिभावक तथा शिक्षकले आफ्नो अवलोकनबाट पत्ता लगाई बालबालिकालाई सिकाउँदा सिकाइ प्रभावकारी र दिगो हुन्छ ।
- प्रारम्भिक बालसिकाइका लागि उचित वातावरण तयार गर्नु अभिभावकको जिम्मेवारी हो ।

खण्ड-ख सहजीकरण निर्देशिका

उद्देश्य: सहभागीहरू बालबालिकाको सिक्ने तरिका पहिचान गरी सोअनुसार सिकाइ वातावरण तयार गर्न सक्षम हुने छन् ।

सहजकर्ताले अगाडिको पाठमा के सिकेका थियौं, सो ज्ञान सिपले आफू र घर परिवारमा के के परिवर्तन गर्नुभयो भनी पुनरावलोकन गर्नुहोस् । मेलै यो यो गरें भन्ने अभिभावकलाई प्रशंसा गर्नुहोस् । बाँकी अभिभावकलाई उत्प्रेरित गर्नुहोस् ।

स स्थानीय ज्ञान तथा सकारात्मक चलन

सहजकर्ताले आज छलफल हुने विषयको छोटो परिचय दिएपछि अभिभावकहरूसँग निम्नानुसार प्रश्न गरी छलफल गर्नुहोस् । अभिभावकका उत्तरहरूलाई सकारात्मक तरिकाले स्वीकार गर्नुहोस् । साथै छलफलमा आफूले जानेका कुराहरू पनि थप्दै जानुहोस् ।

हाम्रो समुदायमा बालबालिकालाई जयाँ कुरा कसरी सिकाइन्छ ?

माथिको प्रश्न सोधेपछि सहभागीहरूलाई बोल्न र उत्तर दिन उत्प्रेरित गर्नुहोस् । पहिले बोलेका सहभागीहरूका शब्दहरूलाई दोहोर्‍याएर उहाँले भन्नुभए जस्तै अरू थप कुराहरू के के होलान् ? भनेर बोल्न बाँकीलाई उत्प्रेरित गर्नुहोस् ।

स समस्या विश्लेषण

क्रियाकलाप

अभिभावकलाई उभिन लगाउनुहोस् । निम्न बुँदाहरू अभिभावकलाई पढेर सुनाउनुहोस् र कोठामा सही र गलत क्षेत्र छुट्याएर आफूलाई लागेको उत्तरको क्षेत्रमा जानलाई भन्नुहोस् । सबैले उत्तर छानेपछि सोको कारण भन्न लगाउनुहोस् र हरेक बुँदामा छलफल गर्नुहोस् ।

अन्तमा अध्ययन सामग्रीको आधारमा अभिभावकको बुझाइ स्पष्ट गरिदिनुहोस् ।

- सबै बालबालिकाले समान तरिकाले सिक्न सक्छन् । (उत्तर : गलत)
- बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अनुभवबाट सिक्छन् । (उत्तर : सही)
- बालबालिकामा जन्मजात विभिन्न प्रतिभा हुन्छ । (उत्तर : सही)
- बालबालिकाले पढेर लेखेर मात्र सिक्छन् । (उत्तर : गलत)
- बालबालिकाको सिकाइ प्रभावकारी बनाउन सिकाउने कुराको अवधारणामा स्पष्ट हुन जरुरी छ । (उत्तर : सही)

नोट : : सबैले एउटै उत्तरमा सहमति जनाउनै पर्छ भन्ने छैन ।

स सन्देश

सहजकर्ताले “आज हाम्रो नानी/बाबुले के भनिरहेका छन् ? सुन्नुहोस् त” भनेर सबैलाई शान्त हुन अनुरोध गर्नुहोस् । बालसन्देशलाई सबैले सुन्ने गरी पढ्नुहोस् वा पढ्न सक्ने अभिभावकलाई पढ्न दिनुहोस् :

बालसन्देश: मैले उपद्रो, बदमासी गरेको होइन नि । म त सिक्न खोज्दैछु । मेरो उमेरअनुसार अनुभव गर्ने, खेल्ने अवसर पाए म छिटो सिक्छु ।

सहभागीहरूलाई भएका कार्यको सङ्ख्या (कम्तीमा ३ समूह)अनुसार समूह विभाजन गरेर चित्र अवलोकन गराउनुहोस् र चित्रमा “के के देख्नुभयो ?” भन्न लगाउनुहोस् ।

माथिका छलफलमा छुटेका र अध्ययन सामग्रीमा भएको प्रारम्भिक बालसिकाइका महत्त्वका सम्बन्धमा प्रशिक्षकले थप स्पष्ट पार्नुहोस् । सहभागीको स्तरअनुसार सरल रूपमा र आवश्यक परे स्थानीय भाषामासमेत स्पष्ट गरिदिनुहोस् । अभिभावकलाई आफूले जानेका तथ्यहरू पनि बताउन दिनुहोस् ।

यो चरणको अन्तमा निम्न मुख्य सन्देश पढेर सुनाउनुहोस् :

- सिकाइ भन्नाले दैनिक अनुभव र अभ्यासद्वारा बालबालिकामा आउने परिवर्तन हो । बालबालिकाले आफ्नै परिवेशमा, उमेर, क्षमताअनुरूप प्रत्येक समय विभिन्न तरिकाबाट सिकिरहेका हुन्छन् ।
- बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अवलोकन गरेर, सुनेर, खोज तथा अनुसन्धान र प्रश्न गरेर सिक्छन् । बालबालिकाले प्रयास र गल्तीबाट, अरू जान्ने व्यक्तिबाट, समाजबाट, विभिन्न सिपहरूको अभ्यास गरेर वा दोहोर्‍याएर तथा प्रतिक्रियाबाट सिकाइलाई दिगो बनाउँदै जान्छन् ।
- बालबालिकामा विभिन्न प्रतिभा विकास गर्ने क्षमता जन्मजात हुने गर्छ । तर जन्मेहुर्‍केको वातावरणअनुसार सबैमा सबै प्रतिभा पूर्ण रूपमा विकास हुँदैन । प्रारम्भिक उमेरको अवसर, खेल, सिकाइ, खोज अनुसन्धान, अन्तरक्रियाबाट बालबालिकाको बहुल प्रतिभाको विकासमा प्रोत्साहन मिल्छ ।

- हरेक बालबालिका फरक हुन्छन् । सबैले एउटै तरिकाबाट सिक्छन् भन्ने हुँदैन । त्यसैले बालबालिकाले सजिलै रूपमा सिक्ने तरिका अभिभावक तथा शिक्षकले आफ्नो अवलोकनबाट पत्ता लगाई बालबालिकालाई सिकाउँदा सिकाइ प्रभावकारी र दिगो हुन्छ ।
- प्रारम्भिक बालसिकाइका लागि उचित वातावरण तयार गर्नु अभिभावकको जिम्मेवारी हो ।

स सङ्कल्प

अभिभावकलाई आज सिकेका ज्ञान तथासिपहरू कसरी प्रयोगमा ल्याउनुहुन्छ भनेर सोध्नुहोस् । अभिभावकका जवाफ सुनेपछि निम्न उदाहरणहरू आफूले पढेर अभिभावकलाई सम्झाउनुहोस् । अभिभावकले यस सम्बन्धमा बनाएका योजनाहरूलाई नै प्राथमिकता दिनुहोस् :

म आजैदेखि बालबालिकालाई खेल्ने, खोज अनुसन्धान गर्ने मौका दिन्छु ।

म परिवार तथा छिमेकीलाई पनि बालबालिकाले हेरेर, छोएर, सुँघेर, इन्द्रियको प्रयोगले सिक्ने कुरा बताउँछु ।

म आजैदेखि बालबालिकाले के के गरे भन्दा पनि के के सिके भन्ने कुरामा ध्यान दिन्छु ।

स समीक्षा

गोलो घेरा बनाउनुहोस् । बिचमा एउटा कुर्सी राख्नुहोस् । सहभागीहरूलाई बाजा बजाउन्जेल घुम्न र बाजा रोकिएपछि कुर्सी नजिक जो पुग्छ उही बस्ने नियम बनाई बाजा बजाउनुहोस् । जसले कुर्सीमा बस्न पाउँछ, सो सहभागीलाई आजको सिकाइको बारेमा बताउन लगाउनुहोस् । सिकाइका बारेमा भन्ने सहभागीको सबैले प्रशंसा गर्नुहोस् । अरू कसैलाई केही थप गर्न मन लागेमा भन्ने अवसर दिनुहोस् । सहजकर्ताले सहभागीका जवाफलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउनुहोस् ।

मैले उपद्रो, बदमासी गरेको होइन नि । म त सिक्न खोज्दैछु ।
मेरो उमेरअनुसार अनुभव गर्ने, खेल्ने अवसर पाए म छिटो सिक्छु ।

(२६) प्रारम्भिक बालसिकाइको महत्त्व

उद्देश्य: सहभागीहरू बालबालिकाको सिक्ने तरिका पहिचान गरी सोअनुसार सिकाइ वातावरण तयार गर्न सक्षम हुने छन् ।

स स्थानीय ज्ञान तथा सकारात्मक चलन

अभिभावकहरूसँग निम्नानुसार प्रश्न गरी छलफल गर्नुहोस् :

हाम्रो समुदायमा बालबालिकालाई नयाँ कुरा कसरी सिकाइन्छ ?

स समस्या विश्लेषण

क्रियाकलाप

निम्न बुँदाहरू अभिभावकलाई पढेर सुनाउनुहोस् । कोठामा सही र गलत क्षेत्र छुट्याएर आफूलाई लागेको उत्तरको क्षेत्रमा जानलाई भन्नुहोस् । सबैले उत्तर छान्ने पछि सोको कारण भन्न लगाउनुहोस् र हरेक बुँदामा छलफल गर्नुहोस् ।

- सबै बालबालिकाले समान तरिकाले सिक्न सक्छन् ।
- बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अनुभवबाट सिक्छन् ।
- बालबालिकामा जन्मजात विभिन्न प्रतिभा हुन्छ ।
- बालबालिकाले पढेर लेखेर मात्र सिक्छन् ।
- बालबालिकाको सिकाइ प्रभावकारी बनाउन सिकाउने कुराको अवधारणामा स्पष्ट हुन जरुरी छ ।

स सन्देश

माथिका छलफलमा छुटेका र अध्ययन सामग्रीमा भएको प्रारम्भिक बालसिकाइको महत्त्व बुझाइ थप स्पष्ट गरिदिनुहोस् ।

यसपछि सहभागीहरूलाई चित्र अवलो कन गराउनुहोस् र चित्रमा “के के देख्नु भयो ?” भन्न लगाउनुहोस् र अधिल्लो छलफलसँग जोड्नुहोस् ।

निम्न मुख्य सन्देशहरू पढेर सुनाउनुहोस् :

- सिकाइ भन्नाले दैनिक अनुभव र अभ्यासद्वारा बालबालिकामा आउने परिवर्तन हो । बालबालिकाले आफ्नै परिवेशमा, उमेर, क्षमताअनुरूप प्रत्येक समय विभिन्न तरिकाबाट सिक्किरहेका हुन्छन् ।
- बालबालिकाले विभिन्न कुराहरू अवलोकन गरेर, सुनेर, खोज तथा अनुसन्धान र प्रश्न गरेर सिक्छन् । बालबालिकाले प्रयास र गल्तीबाट, अरू जान्ने व्यक्तिबाट, समाजबाट, विभिन्न सिपहरूको अभ्यास गरेर वा दोहोर्‍याएर तथा प्रतिक्रियाबाट सिकाइलाई दिगो बनाउँदै जान्छन् ।
- बालबालिकामा विभिन्न प्रतिभा विकास गर्ने क्षमता जन्मजात हुने गर्छ । तर जन्मेहुर्को वातावरणअनुसार सबैमा सबै प्रतिभा पूर्ण रूपमा विकास हुँदैन । प्रारम्भिक उमेरको अवसर, खेल, सिकाइ, खोज अनुसन्धान, अन्तरक्रियाबाट बालबालिकाको बहुल प्रतिभाको विकासमा प्रोत्साहन मिल्छ ।
- हरेक बालबालिका फरक हुन्छन् । सबैले एउटै तरिकाबाट सिक्छन् भन्ने हुँदैन । त्यसैले बालबालिकाले सजिलै रूपमा सिक्ने तरिका अभिभावक तथा शिक्षकले आफ्नो अवलोकनबाट पत्ता लगाई बालबालिकालाई सिकाउँदा सिकाइ प्रभावकारी र दिगो हुन्छ ।
- प्रारम्भिक बालसिकाइका लागि उचित वातावरण तयार गर्नु अभिभावकको जिम्मेवारी हो ।

स सङ्कल्प

अभिभावकलाई आज सिकेका सिपहरू कसरी प्रयोगमा ल्याउनुहुन्छ सोध्नुहोस् ।

स समीक्षा

सहभागीहरूलाई गोलो घेरामा उभिन लगाउनुहोस् र गोलो घेराको बिचमा एउटा कुर्सी राख्नुहोस् । सहभागीहरूलाई बाजा बजाउन्जेल घुम्न र बाजा रोकिएपछि कुर्सी नजिक जो पुग्छ उही बस्ने नियम बनाई बाजा बजाउनुहोस् । जसले कुर्सीमा बस्न पाउँछ, सो सहभागीलाई आजको सिकाइ बताउन लगाउनुहोस् ।